

PHƯƠNG PHÁP GIẢNG DẠY SAU ĐẠI HỌC Ở HỌC VIỆN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA HỒ CHÍ MINH - SUY NGHĨ VÀ KIẾN NGHỊ

PGS, TS LÊ BÀN THẠCH*

Phương pháp giảng dạy là một thành tố quan trọng của quá trình đào tạo, là yếu tố quyết định đến chất lượng học tập của người học và góp phần quan trọng vào việc thực hiện mục tiêu đào tạo ở mọi cấp học, trong đó có đào tạo sau đại học (SDH).

Mục tiêu của đào tạo SDH là nhằm xây dựng và phát triển nguồn nhân lực có phẩm chất chính trị và đạo đức tốt; có trình độ khoa học cao với năng lực tư duy độc lập, sáng tạo và khả năng tiếp cận theo kịp sự phát triển của khoa học và thực tiễn; đủ sức phát hiện và giải quyết các vấn đề lý luận và thực tiễn đặt ra... Mục tiêu đó đặt ra một loạt yêu cầu cho các yếu tố cấu thành quá trình đào tạo: từ nội dung chương trình đến phương thức đào tạo; từ phương pháp giảng dạy của giảng viên đến phương pháp học tập của học viên; từ phương thức đến cơ chế quản lý quá trình dạy và học... Trong phạm vi bài viết này, chúng tôi chỉ đề cập đến những suy nghĩ và kiến nghị bước đầu về phương pháp giảng dạy của giảng viên ở trên lớp trước những yêu cầu của mục tiêu đào tạo SDH ở Học viện CTQG Hồ Chí Minh đặt ra.

Trước hết, người được tuyển chọn vào đào tạo SDH, ngoài yêu cầu về phẩm chất chính trị

và đạo đức tốt, còn cần có ý thức tự giác, tính chủ động cao trong quá trình học tập, nghiên cứu và phải thực sự biến quá trình đào tạo thành quá trình tự đào tạo ở mức cao nhất.

Thực hiện yêu cầu này có vai trò hết sức quan trọng của phương pháp giảng dạy của giảng viên ở trên lớp. Người giảng viên trên lớp, nếu chỉ đơn thuần chuyển tải kiến thức một chiều từ người dạy sang người học, giảng giải kỹ lưỡng, chi tiết mọi khía cạnh của vấn đề và chỉ giảng giải những gì mình có, không biết đến những điều người học cần và người học chỉ biết ghi chép đầy đủ, học thuộc để trả bài khi thi, thi tất yếu sẽ tạo ra tính thụ động, không phát huy được ý thức tự giác, tính chủ động trong học tập và hạn chế năng lực suy nghĩ, tìm tòi những cơ sở, những luận cứ của vấn đề; các khía cạnh lý luận và thực tiễn cần đi sâu cũng như mối liên hệ giữa các vấn đề trong một bài giảng hay với các vấn đề đã được nghiên cứu.

Kinh nghiệm chỉ ra rằng, ở mọi cấp học, nhất là cấp học SDH, để khơi dậy và kích thích tính chủ động, sự say mê, hứng thú trong học tập, nghiên cứu của người học và thực hiện phương châm "biến quá trình đào tạo thành quá trình tự đào tạo", giảng viên không cần thiết phải giảng giải chi tiết mọi vấn đề của bài giảng, có những vấn đề chỉ cần gợi ý, hướng

* Học viện CTQG Hồ Chí Minh

dẫn các tài liệu cần đọc để người học tự nghiên cứu, hoặc chỉ cần nêu những luận điểm, nguyên lý và gợi ý hướng phân tích cho người học tự tìm ra những cơ sở lý thuyết và thực tế để lý giải, chứng minh cho những luận điểm, nguyên lý đó. Với phương pháp như vậy, còn là cách tốt nhất để rèn luyện năng lực tư duy, khả năng phân tích, tổng hợp, khái quát cho người học.

Mục tiêu đào tạo nguồn nhân lực có năng lực tư duy khoa học, có khả năng nghiên cứu độc lập, sáng tạo đòi hỏi ở người giảng viên phương pháp dẫn dắt, làm nảy nở và hình thành những phẩm chất cần có của người cán bộ khoa học: kiên trì, bền bỉ vươn lên trong học tập; khách quan, trung thực trong xem xét đánh giá; nỗ lực phấn đấu theo đuổi hướng nghiên cứu và nghề nghiệp đã lựa chọn... Khắc phục sự nóng vội, tính phiến diện, một chiều trong học tập, nghiên cứu. Thông thường đó là việc giới thiệu những nhận thức, quan điểm khác nhau liên quan đến chủ đề của bài giảng để người học tự phân tích, so sánh, làm rõ đúng sai của từng quan điểm; hoặc đưa ra các phương án khác nhau trong việc giải quyết một sự kiện, một hiện tượng để người học suy nghĩ và lựa chọn; hoặc cung cấp những dữ liệu, sự kiện, những giả thiết để người học tự rút ra những kết luận, bày tỏ chính kiến của mình... Đây là phương thức có hiệu quả trong việc nâng động hóa tư duy, nâng cao năng lực độc lập trong suy nghĩ, khả năng vận dụng lý luận vào thực tiễn và từ thực tiễn rút ra những vấn đề mang tính lý luận.

Mục tiêu đào tạo ở các hệ SDH không chỉ nhằm cung cấp cho người học những kiến thức đương đại, có tính ứng dụng, mà còn phải đảm bảo yêu cầu cơ bản, hệ thống gắn với yêu cầu bổ sung, nâng cao và hiện đại hóa kiến thức. Do đó, việc hướng dẫn cho người học các

nguồn tài liệu để tự đọc, tự nghiên cứu để củng cố, mở rộng và hệ thống hóa những kiến thức cơ bản, nắm được quá trình hình thành và phát triển của từng luận điểm, từng nguyên lý, từng học thuyết... là cả một quá trình không ngừng được bổ sung, hoàn thiện. Trong quá trình đó có kế thừa, có phủ định, có đấu tranh để vươn tới chân lý khách quan. Quá trình đó lại bao gồm nhiều thời kỳ gắn với những điều kiện bên trong, bên ngoài và chủ quan, khách quan nhất định, giúp cho người học khi phân tích, đánh giá không thể thoát ly quan điểm lịch sử - cụ thể và quan điểm toàn diện. Hơn nữa, qua nghiên cứu quá trình ấy, người học mới thấy được mọi giá trị tinh thần đạt được không phải là chân lý cuối cùng, bất di bất dịch. Trái lại, sự phát triển không ngừng của thực tiễn, những yêu cầu mới của cuộc sống vẫn còn có nhiều vấn đề đòi hỏi phải tiếp tục nghiên cứu, tổng kết để bổ sung, hoàn thiện và phát triển những tri thức đã có, làm giàu thêm kho tàng tri thức của nhân loại. Có thể nói, về phương diện này, việc gợi ý, hướng dẫn các vấn đề cần nghiên cứu và nguồn tài liệu cần đọc cho học viên SDH là yêu cầu bắt buộc đối với giảng viên không chỉ đơn thuần do hạn chế về mặt thời gian, mà còn là một nhu cầu về nội dung kiến thức và phương pháp xem xét, đánh giá cần có ở người học SDH.

Mục tiêu của đào tạo SDH còn nhằm đào tạo nguồn nhân lực có trình độ cao về chuyên môn, nghề nghiệp và có khả năng theo kịp với sự phát triển của khoa học và thực tiễn. Vì thế đào tạo SDH có đặc điểm là theo chuyên ngành và ngày càng đi sâu vào các phân ngành hẹp theo sự phát triển của khoa học và thực tiễn để hình thành các chuyên gia, những nhà nghiên cứu chuyên nghiệp trong một lĩnh vực nhất định. Mục tiêu này đòi hỏi người giảng viên trước hết phải là một nhà chuyên môn đạt trình độ chuyên gia và đồng thời phải là một

nhà sư phạm. Là một chuyên gia, đòi hỏi người giảng viên có sự hiểu biết sâu sắc và toàn diện các vấn đề chuyên môn và các vấn đề liên quan, từ lịch sử hình thành, phát triển đến xu hướng vận động của nó trong tương lai; từ những vấn đề đã được nghiên cứu, giải quyết đến những vấn đề cần được tiếp tục nghiên cứu và điều quan trọng là có khả năng đánh giá công việc của chính mình và của đồng nghiệp theo hướng phát triển để có thể thường xuyên theo kịp yêu cầu phát triển của lĩnh vực chuyên môn. Là nhà sư phạm, người giảng viên phải nắm vững qui luật phát triển của nhận thức, qui luật tâm lý của người học để xác định và lựa chọn phương pháp hướng dẫn người học, giúp cho người học có phương pháp thu thập các nguồn tư liệu và biết kết hợp các nguồn tư liệu đó để làm cơ sở cho việc luận chứng một hướng nghiên cứu và tìm ra những giải pháp phù hợp nhằm giải quyết hướng nghiên cứu ấy trên thực tế. Mặt khác, mọi vấn đề thuộc bất cứ lĩnh vực chuyên môn nào không chỉ có mối liên hệ giữa chúng với nhau, mà còn có mối liên hệ với các vấn đề của lĩnh vực giáp ranh tạo ra sự liên ngành hết sức phong phú và đa dạng. Vì thế, bên cạnh việc trang bị những tri thức chuyên ngành, người học cũng cần được trang bị những kiến thức liên ngành. Thực tế đã chỉ ra, nghiên cứu càng đi vào chuyên sâu thì càng đòi hỏi những tri thức của các chuyên ngành có liên quan và ngược lại, tri thức của người nghiên cứu càng rộng thì chất lượng nghiên cứu các vấn đề chuyên môn càng sâu và chính chiều rộng về tri thức của người nghiên cứu lại tạo ra khả năng và điều kiện để họ theo kịp được sự phát triển của khoa học và thực tiễn. Do đó, trong giảng dạy và hướng dẫn luận án tốt nghiệp, giảng viên gợi ý, chỉ dẫn nghiên cứu những vấn đề có liên quan đến chuyên ngành vừa nhằm mở rộng tri thức để nghiên cứu tốt vấn đề thuộc

chuyên môn, trên cơ sở đó nâng cao trình độ chuyên sâu về nghề nghiệp, vừa tạo ra cho người học khả năng tiếp cận và giải quyết được những vấn đề lý luận và thực tiễn nảy sinh thường xuyên do sự tương tác lẫn nhau giữa các ngành và các lĩnh vực của đời sống xã hội. Có thể nói rằng, yêu cầu chuyên sâu về nghề nghiệp và yêu cầu mở rộng tri thức liên ngành là đòi hỏi của bản thân hoạt động nghiên cứu khoa học và do nhu cầu phát triển không ngừng của thực tiễn đặt ra. Không thực hiện được những yêu cầu mang tính nhân quả này thì giảng dạy SDH sẽ không có gì khác hơn so với giảng dạy ở các cấp học trước đó. Nếu không trang bị kiến thức vừa đảm bảo tính cơ bản, hệ thống về chuyên ngành, vừa đảm bảo tính liên ngành ở mức độ nhất định thì không thể có cơ sở phương pháp luận cho các hoạt động nghiên cứu độc lập sau khi tốt nghiệp. Đây là trách nhiệm hết sức lớn lao của người giảng viên cả về trình độ và phương pháp giảng dạy, hướng dẫn nghiên cứu cho học viên SDH, nhất là khi hướng dẫn luận văn, luận án tốt nghiệp.

Phương pháp đánh giá kết quả học tập đối với người học cũng là nhân tố có vai trò quyết định đến tinh thần, ý thức học tập; đến việc khơi dậy và thúc đẩy tiềm năng trí tuệ; tính độc lập sáng tạo và năng lực tư duy khoa học, năng lực thực hành của người học và do đó góp phần quan trọng vào việc thực hiện mục tiêu đào tạo của mọi cấp học. Đồng thời, còn là phương tiện để kiểm nghiệm chất lượng giảng dạy của giảng viên về mặt nội dung cũng như phương pháp giảng dạy, thông qua đó để tiếp tục cải tiến, nâng cao và hoàn thiện thêm. Với ý nghĩa này, phương pháp đánh giá kết quả học tập của người học ở các khâu, dưới các hình thức được coi là một trong những bộ phận hợp thành của phương pháp giảng dạy ở mọi cấp học.

Đối với cấp SDH, yêu cầu của những hình thức đánh giá kết quả học tập phải nhằm vào thực hiện mục tiêu tăng cường mặt tự học, tự nghiên cứu, rèn luyện phương pháp nghiên cứu khoa học, năng lực tư duy, khả năng vận dụng giải quyết các vấn đề đặt ra từ thực tế cuộc sống. Theo phương hướng đó, người giảng viên khi ra đề kiểm tra, thi cần có tính tổng hợp, bao gồm kiến thức ở nhiều học phần khác nhau, kể cả kiến thức học viên tự học, tự nghiên cứu từ các tài liệu tham khảo và thực hiện đầy đủ yêu cầu vừa kiểm tra kiến thức cơ bản, vừa đánh giá năng lực vận dụng vào thực tế. Xác định chủ đề các buổi thảo luận phải theo hướng vận dụng lý thuyết để luận giải các vấn đề của thực tiễn hoặc từ những vấn đề của thực tế cuộc sống đòi hỏi người học phải vận dụng lý luận và thực tiễn để chứng minh, làm rõ đúng sai, và người giảng viên phải trực tiếp chủ trì, coi đây là trách nhiệm của chính mình.

Các bài thu hoạch và tiểu luận sau mỗi học phần, môn học cũng cần hướng vào những chủ đề có tính hệ thống, tổng hợp kiến thức hoặc khái quát những nhận thức, quan điểm khác nhau về mặt học thuật, những suy nghĩ và cách làm khác nhau trong thực tế có liên quan đến nội dung của học phần hay môn học để người học phân tích, chứng minh làm rõ đúng sai và nêu chính kiến của mình. Chủ đề của hình thức này không nên để người học tự xác định theo cảm tính chủ quan hoặc vốn liếng đã có. Người giảng viên phải xác định và giao nhiệm vụ cho từng người hoặc từng nhóm học viên; đề cương nghiên cứu luận văn, luận án cần có giảng viên hướng dẫn và được thẩm định bởi hội đồng khoa học chuyên ngành cấp cơ sở về những trọng điểm như đối tượng và phạm vi nghiên cứu, phương pháp tiếp cận và những cơ sở lý thuyết cùng những vấn đề mới đặt ra trong thực tế của lĩnh vực chuyên môn

cần được vận dụng, xem xét, nghiên cứu trong quá trình triển khai đề tài luận văn, luận án...

Có thể nói, các hình thức kiểm tra, thi hết học phần hay môn học, viết thu hoạch, tiểu luận qua từng đợt học và bước chuẩn bị đề cương luận văn, luận án không thể thiếu vai trò hướng dẫn của giảng viên. Chất lượng của những hình thức này nói riêng và của đào tạo nói chung tùy thuộc phần lớn vào phương thức thực hiện, quan điểm và phương pháp đánh giá của từng cá nhân và tập thể giảng viên. Việc thực hiện đầy đủ những điều trên đây tuy không mới nhưng có ý nghĩa hết sức quan trọng. Thiếu khâu đánh giá đúng và đầy đủ kết quả học tập của người học thì không những mất đi một nhân tố góp phần nâng cao chất lượng đào tạo, mà còn làm cho phương pháp giảng dạy của giảng viên sẽ mất đi cơ sở để thường xuyên cải tiến, hoàn thiện và nâng cao.

Trên đây là những suy nghĩ về phương pháp giảng dạy SDH ở Học viện CTQG Hồ Chí Minh và kiến nghị những hướng cần cải tiến, đổi mới để góp phần thực hiện mục tiêu, yêu cầu của đào tạo SDH. Trong đó, có hướng có thể thực hiện được ngay, có hướng để thực hiện được còn cần phải có những điều kiện liên quan: nguồn tài liệu chính và tham khảo theo từng chuyên ngành khoa học; chương trình đào tạo bao gồm nội dung, cơ cấu và thời lượng cho các môn học thuộc phần kiến thức cơ bản, cơ sở và chuyên ngành; trình độ và phương pháp của đội ngũ giảng viên; các phương tiện kỹ thuật mới và chất lượng "đầu vào" hệ cao học và nghiên cứu sinh... Song không thể chờ có đầy đủ các điều kiện nói trên mới tiến hành cải tiến và đổi mới phương pháp giảng dạy... mà là phải tiến hành từng bước, bổ sung, hoàn thiện dần các điều kiện có liên quan và tiến hành lần lượt từng bộ môn, từng đơn vị giảng dạy, thực hiện phương châm: từ điểm đến diện rộng.